

СЛОБОДЯНЮК П. Л.,аспірант кафедри теорії та історії держави
і права*(Міжрегіональна Академія управління
персоналом),*

суддя

(Шевченківський районний суд міста Києва)

УДК 342.7

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Статтю присвячено питанням забезпечення конституційних прав людини, потерпілої від злочину. Висвітлюється питання співвідношення понять «потерпілий» і «постраждалий»; аналізуються конституційні принципи, що забезпечують дотримання прав і свобод громадян; конкретизується критерій справедливості щодо забезпечення конституційних прав людини. Доводиться, що проблема захисту прав потерпілих не є суто кримінально-правовою та кримінологічною, вона передбачає розгляд і вирішення її в конституційно-правовому аспекті.

Ключові слова: права громадянина, потерпілий, постраждалий, соціальний статус суб'єкта, принцип верховенства права, справедливість.

Статья посвящена вопросам обеспечения конституционных прав человека, потерпевшего от преступления. Освещен вопрос соотношения понятий «потерпевший» и «пострадавший»; анализируются конституционные принципы, обеспечивающие соблюдение прав и свобод граждан; конкретизирован критерий справедливости относительно обеспечения конституционных прав человека. Доказывается, что проблема защиты прав потерпевших не является только лишь уголовно-правовой и криминологической, она предусматривает рассмотрение и решение ее в конституционно-правовом аспекте.

Ключевые слова: права гражданина, потерпевший, пострадавший, социальный статус субъекта, принцип верховенства права, справедливость.

The article is devoted to issues of ensuring constitutional human rights, victims of crime. The article deals with the question of the correlation between the concepts of “injured” and “victim”, since the appearance of a victim's figure in scientific literature is predominantly associated with a single legal fact, which is the commission of a crime that causes harm. At the same time, there is also the opinion that a victim of criminal law must also recognize a person who is harmed as a crime and other socially dangerous acts. The constitutional principles that ensure the observance of the rights and freedoms of citizens are analyzed, namely: the correlation of the principle of the reality of rights, freedoms and responsibilities of a person and a citizen. The political and legal essence of which is that the rights, freedoms and duties of a person and a citizen must be not only declared in the legislative acts, but guaranteed and actually secured both by the state as a whole and by its separate institutes. That principle of the rule of law, as a source in ensuring legal justice. Which is the fundamental principle of a law-governed state, without which it is impossible to exercise the rights and freedoms of the individual, as well as the guarantees provided to it by the state authorities. Equity criteria for constitutional human rights are specified, since justice is recognized as an essential element of justice. It turns out that the problem of protecting the rights of victims is not merely criminal and criminological, it involves consideration and resolution of it in the constitutional and legal aspect.

Key words: citizen's rights, victim, social status of the subject, rule of law, justice.



Вступ. У контексті розбудови України як правової держави на основі Конституції України 1996 року проблема гарантій реалізації та забезпечення прав і свобод людини з кожним роком поставала перед державою все гостріше й сьогодні залишається чи не найбільш актуальною. Особливо це стосується захисту прав людини, потерпілої від різного роду злочинів проти особистості, стан якого останніми роками істотно погіршився. Кримінально-правове законодавство і практика його реалізації не забезпечують указаних гарантій прав потерпілих, а тому необхідним стає концептуальне вирішення цієї проблеми прав людини.

Проблематиці конституційних прав і свобод людини, законодавчого механізму їх реалізації та гарантій присвятили дослідження багато вітчизняних учених, такі як Ж.М. Богословська, В.В. Головченко, С.В. Кальченко, М.І. Козюбра, А.М. Колодій, В.В. Кравченко, С.В. Лінецький, В.Т. Маляренко, М.І. Мельник, О.І. Наливайко, О.І. Остапенко, А.Ю. Олійник, В.Ф. Погорілко, А.М. Ришелюк, П.М. Рабінович, М.І. Сірий та інші. Разом із тим спеціальні дослідження проблеми забезпечення конституційних прав і свобод громадян, потерпілих від злочину, з погляду конституційно-правових гарантій цих прав і механізмів їх забезпечення відсутні.

Постановка завдання. Метою статті є визначення соціального та правового статусу особи, що потерпіла від злочину, і з'ясування проблем забезпечення цього статусу.

Результати дослідження. Конституція України в ст. 3 встановлює, що найвищою соціальною цінністю в Україні визнаються життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини. У ст. 27 заборонено будь-ким свавільно позбавляти людину життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Водночас передбачено, що «кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань», тобто на конституційному рівні закріплено право на необхідну оборону. У статтях 29 і 30 Конституції України захищаються свобода людини, особиста недоторканність і недоторканність житла; а стаття 41 встановлює, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Як правило, злочини проти особи посягають на вказані цінності й права, якими визначається особистий і майновий статус людини та громадянина.

Поява фігури потерпілого в науковій літературі переважно пов'язується з єдиним юридичним фактом, яким є вчинення злочину, що заподіює шкоду. Разом із тим існує й така думка, що потерпілим у кримінально-правовому значенні потрібно визнавати також особу, якій шкода заподіюється як злочинном, так й іншим суспільно небезпечним діянням [1, с. 145].

Заперечуючи проти такої думки, автори міждисциплінарного правового дослідження «Потерпілий від злочину» вказують, що постраждалий від діяння осіб, які не належать до суб'єктів кримінальної відповідальності, не має всього комплексу прав, яким наділяється потерпілий від злочину (так, постраждалий не має права вимагати притягнення особи, яка заподіяла шкоду, до кримінальної відповідальності, примиритися на передбачених Кримінальним кодексом України підставах із винним тощо). До того ж у подібних випадках відшкодування шкоди відбувається в порядку цивільно-правового провадження. Отже, наводять вони думку П.С. Дагеля, якщо немає злочину, то немає й потерпілого в кримінально-правовому сенсі.

Із цього випливає, що не є потерпілими від злочину ті соціальні суб'єкти, яким шкоду заподіяно малозначним діянням; поведінкою без вини (казусом); діяннями неосудного; вчинком особи, яка не досягла віку, з якого можлива кримінальна відповідальність; за необхідної оборони, крайньої необхідності, фізичного примусу, виконання наказу чи розпорядження, діяння, пов'язаного з ризиком; іншими посяганнями, які вчинені за обставин, що виключають їх злочинність.

Ураховуючи це, потерпілим від злочину, за визначенням указаних авторів, «є соціальний суб'єкт (фізична особа, юридична особа та в окремих випадках її структурні підрозділи – філіали й представництва, організації, що виконують статутні завдання без створення юридичної особи, та держава), чий встановлені й охоронювані законом права, свободи й законні інтереси порушуються злочинним діянням шляхом заподіяння фактичної шкоди або створення загрози реального заподіяння шкоди майнового, фізичного, морального, соціального та ін. характеру» [2, с. 51–52].



У зв'язку зі сказаним можна відзначити таке. Поняття «потерпілий від злочину» передбачає, що потерпілі можуть бути також не від злочину, а від інших факторів, у тому числі тих, на які вказують автори, називаючи потерпілу особу «постраждалим». Але проводити відмінність між потерпілим від злочину і постраждалим не від злочину, виходячи з «комплексу прав, яким наділяється потерпілий від злочину», на наш погляд, є непереконливим.

Конституційні права людини та громадянина – це гарантовані Конституцією й державою вид і міра можливої поведінки людини та громадянина в суспільстві й державі з метою задоволення своїх життєво важливих матеріальних і духовних інтересів, закріплених у Конституції України та інших нормативно-правових актах [3, с. 87]. Вони є засобом забезпечення всебічного розвитку особи, задоволення її інтересів і потреб, виражають об'єктивні можливості члена суспільства володіти, користуватися й розпоряджатися певними соціальними благами, а також набувати й захищати їх. Права людини та громадянина, закріплені в Конституції України 1996 року, базуються на концепції прав людини, визначеній у міжнародно-правових документах, які ратифіковані Україною, та інших, які встановлюють загальноправові стандарти прав і свобод людини [4, с. 385].

Зокрема, закріплення прав і свобод людини та громадянина в конституційному законі означає, що можливість діяти певним чином є законною й залежно від установлених конкретних гарантій охороняється або тільки державою, або також іншими суб'єктами суспільних відносин і відповідними міжнародними інституціями. Останнє, у свою чергу, означає, що людина має не тільки право діяти певним чином, а й право вимагати, щоб інші суб'єкти суспільних відносин діяли в інтересах реалізації її права. Права людини є об'єктивним фактом та означають визнання цінності людини в усіх сферах життя, які регулюються правом і мораллю, що стає основною передумовою формування й функціонування сучасної демократичної правової держави [5, с. 71].

Відповідно до точки зору О.В. Скрипнюка, суттєвою ознакою соціальної, правової держави, яка визнається більшістю сучасних вітчизняних і зарубіжних правознавців і політологів і яка становить її правову основу, є принцип реальності прав, свобод та обов'язків людини та громадянина. Його політико-правова сутність полягає в тому, що права, свободи й обов'язки людини та громадянина повинні бути не лише задекларовані в законодавчих актах, а й гарантовані та реально забезпечені як державою загалом, так і її окремими інститутами. Цей принцип забезпечується наявністю відповідного правового механізму їх реалізації. При цьому невіддільним від основ правової держави, зазначає вчений, є *принцип верховенства права* як вихідний у забезпеченні правової справедливості. Верховенство права – це той основоположний принцип правової держави, без якого неможливе здійснення прав і свобод особи, а також гарантій, що надаються їй з боку державної влади [6, с. 139–140, 186].

Для конституційних прав і свобод є характерною власна система й ознаки, що відрізняє їх від інших прав і свобод. Це означає, що права і свободи людини та громадянина наділені верховенством, оскільки всі інші права і свободи повинні відповідати їм, а також вони є правовою базою для прийняття всіх інших прав і свобод, що деталізують їх. Права і свободи є нормами прямої дії й мають гарантований захист [7, с. 119, 121].

Під час характеристики принципу верховенства права як основного принципу правової держави, вказує Р.Ф. Гринюк, цей принцип розглядають із двох точок зору: з погляду захисту й забезпечення прав і свобод людини та громадянина й під кутом зору гарантування верховенства закону в функціонуванні органів державної влади, що пояснюється відмінністю методологічних підходів. В одному випадку мова йде про обмеження правами людини діяльності держави, а в другому випадку – про аналіз механізму реалізації принципу верховенства права в процесі функціонування правової держави [8, с. 211].

Постання правової держави в Україні, вказує О.В. Пушкіна, знаходиться в нерозривному зв'язку з формуванням і розвитком різноманітних інститутів і механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина. «Загалом сам факт існування ефективної системи захисту прав людини, на думку багатьох вітчизняних і зарубіжних фахівців, є не лише однією з ознак правової держави, а й способом її існування, коли правова державність забезпечується шля-



хом низки фундаментальних правових принципів, які закріплюються на найвищому конституційному рівні і групуються навколо центральної ідеї пріоритету та безумовної цінності прав і свобод людини».

Функції захисту прав людини реалізують усі органи держави, однак передусім її правоохоронні органи [9, с. 229–231].

Права і свободи людини та гарантії їх реалізації в літературі розглядають як центральний елемент конституційно-правового статусу людини поряд із такими його елементами, як правосуб'єктність, принципи, обов'язки й гарантії їх виконання. При цьому до принципів конституційно-правового статусу людини та громадянина належать такі передбачені Конституцією України принципи: 1) принцип невідчужуваності й непорушності прав і свобод людини (ст. 21); 2) принцип невичерпності прав і свобод людини та громадянина (ст. 22); 3) принцип рівності у правах і свободах і рівності перед законом (ст. ст. 21 і 24); 4) принцип відповідності міжнародним стандартам прав і свобод людини, закріплених у Конституції (ст. ст. 3, 5, 6, 8, 9 тощо); 5) принцип гарантованості прав і свобод людини та громадянина й неможливості їх скасування (ст. ст. 3 і 22); 6) принцип недопущення звуження змісту й обсягу чинних прав і свобод (ст. 22); 7) принцип заборони свавільного обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина (ст. 64); 8) принцип єдності прав та обов'язків людини та громадянина (ст. ст. 23 і 68). Усі перераховані принципи діють у взаємозв'язку і становлять певну систему, на якій побудовані положення статей розділу II та інших статей Основного Закону України [10, с. 69–71].

Як зазначено в Преамбулі Конституції України від 1996 року, її прийняла Верховна Рада України, «дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя».

Із цим кореспондується положення ст. 3 Конституції України, згідно з якими однією з найголовніших засад конституційного ладу є визначення правами і свободами людини та їх гарантіями не лише змісту й спрямованості діяльності держави, а й відповідальності держави перед людиною за свою діяльність.

У зв'язку з цим звернемося до розділу II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», в якому закріплено комплекс прав і свобод, основних обов'язків людини та громадянина в Україні, а також їх конституційні гарантії. Насамперед акцентуємо увагу на ст. 23 Конституції, яка має принципове значення для нашого розгляду. У цій статті закріплено право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, «якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості».

У коментарі до ст. 23 Конституції М.І. Хавронюк указує, що в цій статті, а також ст. 68 Конституції України визначено принцип єдності прав та обов'язків людини і громадянина. Він ґрунтується на тому, що, по-перше, відносини між людиною й державою побудовані на засадах взаємної відповідальності, по-друге, надання безмежних прав і свобод одній людині безумовно зменшує можливості для реалізації своїх прав і свобод іншою.

Із цього автор робить висновок, що рівність прав та обов'язків людини і громадянина дає змогу дотримувати паритету інтересів окремих членів суспільства й держави [11, с. 99].

Це положення відбиває загальнолюдський досвід життя в суспільстві, досвід гуманного, цивілізованого спілкування. Однак під час життєдіяльності виникають різні «приватні» чи/або «часткові» інтереси між різними суб'єктами людських прав, що однозначно призводить до конфліктних ситуацій, розв'язання яких покладається на незалежну сторону, якою, як правило, є суд, із рішенням якого в обов'язковому порядку зобов'язані погодитись учасники конфлікту.

Відповідно до ст. 24 Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Це положення щодо реалізації принципу рівності вимагає застосування однакових стандартів прав та обов'язків до всіх осіб без винятку. Це означає, що кожна фізична особа має й може користуватися на рівних підставах з іншими фізичними особами всім обсягом конституційних прав і свобод без дискримінації з боку держави або інших осіб за будь-якими мотивами. Рівність усіх перед законом передбачає, що обов'язок



додержуватися закону, його виконувати, право використовувати закон у своїх інтересах і юридична відповідальність за його порушення є рівними для всіх громадян [12, с. 72].

Цей припис конкретизує закріплене в ст. 21 Конституції України вихідне положення принципу рівності всіх прав людини щодо тих осіб, які є громадянами України. Водночас ст. ст. 24 та 21 не дублюють одна одну, оскільки ст. 24 стосується лише *конституційних* прав і свобод і ці права поширюються тільки на громадян, а не всіх людей, що перебувають на її території.

Поряд із закріпленням найбільш важливих життєвих прав і свобод людини Конституція України містить певну кількість статей, які спрямовані на їх *захист*, що може розглядатися як утілення принципів невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини, гарантованості й неможливості скасування чи свавільного обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, недопущення звуження змісту й обсягу чинних прав і свобод людини.

Згідно зі ст. 21 Конституції, права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. *Невідчужуваність* прав означає таке закріплення їх за людиною, яке не залежить від її волі й бажання, наприклад, спроби обміняти належне їй право на якесь інше благо або передати своє право комусь іншому тощо. Тобто право людини захищене насамперед від неї самої, від таких її дій за різних несприятливих обставин, які призводили б до втрати людиною свого права. Наведене положення в літературі розуміється так, що «жодна людина не може бути позбавлена своїх прав ні будь-яким актом держави, в тому числі волею більшості суверенного народу, ні навіть власним актом» [13, с. 68–69]. «Права людини та основні свободи є невід’ємним правом кожної людини, наданим їй від народження», що передбачено в п. 2 ч. 2 Декларації та Програми дій Всесвітньої конференції з прав людини, яка відбулася під егідою ООН у Відні 1993 року.

Завдяки принципу рівності громадян перед законом у правосудді втілюється основоположна ідея справедливості. В одному з рішень Конституційний Суд України вказав, що «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» [14, с. 126].

У розвиток зазначених положень Конституційним Судом України сформульована правова позиція, в якій указується, що, відповідно до положень Конституції України, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Принцип рівності всіх громадян перед законом – конституційна гарантія правового статусу особи, що поширюється також на призначення кримінального покарання. Притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, не лише означає рівність усіх осіб перед законом, а й передбачає встановлення в законі єдиних засад застосування кримінальної відповідальності. Це положення кореспондується в ст. 2 Закону України «Про судоустрій та статус судів», згідно з якою суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства й держави.

Отже, гарантувати використання конституційних права і свобод означає забезпечувати сприятливі умови, за яких закріплений у законі статус людини та громадянина набуває не лише юридичного, а й фактичного змісту для кожної особистості.

Вимога додержувати справедливості під час застосування кримінального покарання зазначена в рішенні Конституційного Суду України, «закріплена й у міжнародних документах з прав людини, зокрема в ст. 10 Загальної декларації прав людини 1948 року, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року. Зазначені міжнародні акти згідно з частиною першою ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України».

О.Ф. Скакун зараховує справедливість до загальних принципів права, що містить у собі вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем. Принцип справедливості є важливим під час вирішення конкретних юридичних справ, наприклад, під час визначення заходу покарання [15, с. 224].



В іншому рішенні Конституційний Суд України розглядає питання з погляду осіб, щодо яких здійснюється судове переслідування. Згідно із цим принципом, поряд з іншими обставинами мають бути враховані характер і ступінь тяжкості правопорушення, дані про особу правопорушника, а також інтереси захисту суспільства тощо [16, с. 311].

Якщо звернемось до теорії права, то побачимо, що справедливість визнана необхідним елементом правосуддя. При цьому справедливість є:

а) базовим елементом концепції верховенства права, яка утверджує визначальну роль права в суспільному житті;

б) принципом правосуддя, засадничим елементом будь-якої діяльності суду з розгляду й вирішення юридично значущих справ;

в) метою й завданням процесуального законодавства;

г) необхідним елементом змісту судового рішення, в якому відображається результат діяльності суду із захисту й відновлення порушеного або оспорюваного права, захисту інтересів суспільства від незаконних посягань;

д) важливим критерієм оцінювання ефективності й легітимності в діяльності судової влади [17, с. 64].

Однак принцип справедливості прямо не передбачено ні в Конституції України, ні в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016. Ідеться тільки про забезпечення кожному права на справедливий суд, що продовжує практику Європейського суду з прав людини, а саме в п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року встановлено, що кожна людина під час визначення її громадянських прав та обов'язків або під час висунення проти неї будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним згідно із законом [18]. У зв'язку із цим можемо зробити висновок, що критерій справедливості конкретизується в принципі рівності перед законом і судом.

У науковій літературі вказується на необхідність оптимізації призначення покарання, яка вимагає під час застосування кримінально-правових заходів зосереджуватися на правах усіх учасників суспільних відносин (незалежно від їхнього кримінально-правового статусу – правопорушник, потерпіла особа або треті особи), що мають особистий інтерес в умовах застосування кримінально-правових заходів. Для України на сучасному етапі важливою є переорієнтація суспільства з проблеми злочинця на проблеми жертв злочинів на рівні й простих громадян, і співробітників правоохоронних органів. Тому загальні засади призначення покарання повинні містити вказівку одночасного з урахуванням особи винного обов'язкового врахування особи потерпілого [19, с. 306–307].

На превеликий жаль, така переорієнтація суспільства на проблеми людей, які потерпіли від злочинів, на захист їхніх прав і свобод, як свідчить аналіз законодавчої та судової практики, досі не отримала належного розвитку, принцип справедливості стосовно цієї категорії громадян фактично не застосовується. Перманентні судові реформи, що здійснюються в Україні впродовж уже двох десятиліть, продовжують акцентувати увагу на правах правопорушників, залишаючи без уваги права потерпілих від злочинів.

Як правильно зазначають Ю.В. Баулін і В.І. Борисов, проблема захисту прав і законних інтересів потерпілих від злочинів, ефективного їх поновлення та своєчасного відшкодування завданої злочином шкоди є однією з найбільш актуальних для сучасної юридичної науки і правозастосовної практики. Однак і дотепер потерпілий від злочину, його місце в системі ознак складу злочину, види потерпілих, їх статус у кримінальному судочинстві, запобігання спричиненню їм шкоди тощо не привертають достатньої уваги порівняно, наприклад, з особами, які, власне, й учинили злочин щодо нього.

Разом із тим потерпіла від злочину фізична особа залишається найбільш трагічною фігурою в кримінальному провадженні. З одного боку, потерпілому спричинена шкода, інколи безповоротна, наприклад, унаслідок убивства, з іншого – держава в особі її повноважних органів, яка немовби гарантує захист прав і законних інтересів, розглядає потерпілого лише



як фігуранта справи, щодо якого треба здійснити процесуальні дії, необхідні для руху кримінальної справи, і застосування до винної особи кримінальної відповідальності.

Особливо це стосується пересічних громадян, які відчують себе не тільки жертвами від дій злочинця, а й заручниками обставин, які вимушують їх звертатися до правоохоронних органів і діяти за правилами дещо незрозумілої для них «юридичної гри», з надією відновити або іншим чином забезпечити свої права та законні інтереси [20, с. 5].

Така ситуація, на наш погляд, складається через викривлене сприйняття концептуального вирішення цієї проблеми на рівні правової політики держави й законодавчого забезпечення цієї політики. Переймаючи досвід розвинених країн західних демократій, вітчизняні реформатори не враховують національну специфіку розвитку правової системи, яка формувалася в принципово інших умовах перехідного суспільства, а проблема прав і свобод людини постала перед державою, яка не мала історичного досвіду самостійної державності.

Висновки. Отже, проблема захисту прав потерпілих від злочинів, на нашу думку, уже перестала бути тільки кримінально-правовою та кримінологічною. Указана проблема передбачає її розгляд і вирішення на більш високому теоретичному рівні, а саме на рівні конституційно-правового інституту прав людини, і на вищому практичному рівні реального забезпечення конституційно-правових гарантій прав і свобод і законних інтересів людини в Україні як складника вказаного конституційно-правового інституту [21, с. 250].

Однак, треба розуміти, що гарантією здійснення Конституції і її статей є свідомість та активна діяльність людей, яка може перетворити дотримання закону в реалізацію різноманітних прав, особливо осіб, що постраждали від злочину.

Список використаних джерел:

1. Карпов Н., Панасюк Т. Кримінально-правовий, кримінально-процесуальний та віктимологічний аналіз поняття «потерпілий». Підприємництво, господарство і право. 2007. № 5 (137). С 142–145.
2. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / за заг. ред. Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова. Харків: Кроссрууд, 2008. 364 с.
3. Пробко І.Б. Поняття та класифікація конституційних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, гарантії їх реалізації. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 11. С. 86–89.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник / ред. Ю.С. Шемшученко. Київ: Юридична думка, 2007. 943 с.
5. Конституція України: офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: навч. посіб. / авт.-уклад. М.І. Хавронюк. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: А.С.К., 2003. 384 с.
6. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.
7. Погорілко В.Ф. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика (Нормативні документи та коментарі): монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. 652 с.
8. Гринюк Р.Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 388 с.
9. Пушкіна О.В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення. Київ: Логос, 2006. 416 с.
10. Конституція України.: офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: навч. посібн. / авт.-уклад. М.І. Хавронюк. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 384 с.
11. Там само.
12. Коментар до Конституції України. 2-е вид., випр. й допов. Київ, 1998. 412 с.
13. Конституція України. Указана праця.



14. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2002–2003 / від. ред. П.Б. Євграфов. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 584 с.
15. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2006. 656 с.
16. Конституційний Суд України: Рішення. Висновки. 2004 / від. ред. П.Б. Євграфов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
17. Прокопенко О.Б. Право на справедливий суд: концептуальний аналіз і практика реалізації : монографія. Харків: ФІНН, 2011. 248 с.
18. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13. С. 270–302.
19. Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право, 2013. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова. 1240 с.
20. Потерпілий від злочину. Указана праця.
21. Слободянюк П.Л. Принцип справедливості в контексті судового захисту прав людини. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1 (15). С. 242–253.

СОФІНСЬКА І. Д.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
та міжнародного права,
докторант кафедри теорії та філософії права
(*Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»*)

УДК 342.715

БЕЗГРОМАДЯНСТВО: ВИНИКНЕННЯ ЯВИЩА ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Зasadничою метою статті є спроба екстраполювати основні причини виникнення безгромадянства, з'ясувати природу цього політико-правового явища. Особливу увагу автор звертає на підстави припинення громадянства особи, внаслідок якого особа може стати апатридом (особою без визначеного громадянства). Додатково автор прагне узагальнити спільні та відмінні риси основних підстав припинення громадянства особи, які залежать від волевиявлення особи чи є «покаранням» за вчинені дії з боку держави.

Ключові слова: *громадянство, апатрид (особа без визначеного громадянства), безгромадянство, Конвенція ООН про статус апатридів 1954 року.*

Основополагающей целью статьи является попытка экстраполировать основные причины возникновения безгражданства, выяснить природу этого политического и правового явления. Особое внимание автор обращает на основания прекращения гражданства лица, вследствие которого лицо может стать апатридом (лицом без определенного гражданства). Дополнительно автор стремится обобщить общие и отличительные черты основных оснований прекращения гражданства лица, которые зависят от волеизъявления лица или являются «наказанием» за совершенные действия со стороны государства.

Ключевые слова: *гражданство, апатрид (лицо без определенного гражданства), безгражданство, Конвенция о статусе апатридов 1954 года.*

